

Recenzentský posudok

Rómske osady na východnom Slovensku z hľadiska terénneho výskumu

editorov a autorov Marka Jakoubka a Tomáša Hirta

Jedným z charakteristických javov súčasnej vedeckej produkcie v sociálnych vedách je paradoxný jav. Množstvo textov, projektov a autorov zaoberajúcich sa rôznymi témami sa zvyšuje, no treba priznať, že vzniká čoraz menej originálnych diel, ktoré obohacujú vedecký kontext na národnej, či nadnárodnej úrovni. Chýbajúca invencia v sociológii, či v sociálnej antropológii tak potvrdzuje súčasný skepticizmus Petra Bergera, ktorý tvrdí, že sociológia sa vyčerpala a v rámci svojej preferencie multidisciplinarity sa vyprázdnila. Je cenné v takomto vedecky sterilnom čase nájsť publikáciu, ktorá je svieža a v čase svojho vzniku znamenala paradigálny obrat.

Predkladaná kniha editorov Marka Jakoubka a Tomáša Hirta takou knihou rozhodne je a je iba symptomatické, že vychádza v pôvodnej podobe takmer desaťrošie po svojom vzniku a to práve vzhľadom na z pohľadu dneška pomerne zbytočný spor zadávateľa a autorov. To býva osud textov zásadného charakteru, ktoré katapultujú naše poznanie v nejakej oblasti, či vedeckej disciplíne vpred. Väčšinou nevznikajú ľahko, vyvolávajú veľké emócie a často sa z vedeckej komunity „prelievajú“ do mediálnych diskusií. Čitateľ môže mať po týchto slovách pochybnosti - autori Jakoubek a Hirt predsa svoje práce založené na terénnom výskume v rómnych osadách východného Slovenska už publikovali v Českej republike a to opakovane v rôznych formátoch. Predložený text je však cenný práve preto, že z perspektívy dnešného poznania má čitateľ možnosť pozrieť sa na pôvodné texty, ktoré predchádzali tým, ktorými zmienení autori vstúpili do povedomia odbornej i laickej verejnosti v Českej i Slovenskej republike.

Editori a autori predloženej knihy sa pokúsili zmapovať situáciu rómnych osád na východnom Slovensku a to využitím metód sociálnej antropológie. Ich zúčastnené otvorené pozorovanie prináša fascinujúci pohľad do vnútra rómnych komunit a rómnej rodiny. Autori tak prinášajú neoceniteľné informácie o rómnej identite, rozpade tradičnej rómnej komunity a rodiny, či o percepcii inštitúcií vytvorených majoritou. Takéto informácie sú neoceniteľné a sú obohacujúcim čítaním i pre tých, ktorí sa témou odborne zaoberajú už dlho. Kniha je členená do dvoch častí a treba poznamenať, že na usporiadaní knihy je zrejme chýbajúca záverečná editorská práca pri príprave textu do tlače. K tej zrejme nedošlo práve pre dnes už

dávny spor zadávateľa a autorov a tiež z pragmatického pohľadu - súčasný vydavateľ, Nadácia otvorenej spoločnosti, správne zhodnotil historický význam textu a vedome rezignoval na zásadnejšie editorské zásahy. Tie by dnes, zo súčasného hľadiska, mohli znamenať umelý zásah do práce, ktorá formovala konštituovanie modernej českej sociálnej antropológie a sprostredkovane tak i tej slovenskej.

Dlhodobý výskum niekoľkých mladých sociálnych antropológov na prelome tisícročí sa z dnešného pohľadu stal konštitutívnym faktorom vzniku odborne silného pracoviska sociálnej antropológie na Západočeskej Univerzite v Plzni. Z konceptualizácie tohto výskumu (definície kultúry, vysporiadanie sa so sociologickým pojmom kultúra chudoby, anti-primordialistický étos výskumu etnicity a podobne) sa tak postupne začala vytvárať paradigmálne silná škola sociálnej antropológie, ktorá ovplyvnila ďalší vývoj v skúmaní tzv. rómskej problematiky v Českej i Slovenskej republike. Z historického hľadiska tak bude možné predložený materiál skúmať ako istý neformalizovaný manifest znovu vytvorenej sociálnej antropológie v bývalom Československu.

Práce autorov Hirta a Jakoubka však, pochopiteľne, neostali bez odozvy. Medializovaný spor Jakoubek - Barša - Holomek z rokov 2005 - 2006 poukázal aj na slabšie miesta v prístupe autorov - občasné odklonenie sa od nehodnotiaceho prístupu, koketovanie s možným ovplyvnením „public policy“ vo vzťahu k rómskej komunite, či nie práve vysokú empatiu k pozícii niektorých rómskych lídrov. Sociálni antropológovia v Českej republike (ako príklad možno uviesť Dr. Grygara z FSV UK Praha alebo Dr. Kašparovú z FSS MU Brno) poukazujú u autorov na dekonštruktivistický imperatív, s ktorým autori pristupujú k analýze postavenia Rómov v Českej i Slovenskej republike. Táto odborná diskusia však prebieha niekoľko rokov a je rozhodne obohacujúca pre všetkých zúčastnených. O to viac je zaujímavé si dnes prečítať, kde a ako táto diskusia vznikala, ako vyzerajú „primárne“ texty.

Nástojčivosť, s akou sa autori už takmer desať rokov snažia demytologizovať mnohé nekriticky preberané poznatky o rómskych komunitách, bola vnímaná často s nevôľou. Pri pohľade na vládne politiky vo vzťahu k Rómom v Českej i Slovenskej republike je v súčasnosti potrebné konštatovať, že tvorcom verejných politík sa odborná diskusia odštartovaná predloženou prácou úspešne vyhla, resp. jej anti-esencialistickému duchu nerozumejú. V tomto zmysle niektoré empiricky podložené tvrdenia, ktoré sú pre mnohých odborníkov provokujúce, zatiaľ príliš nenašli cestu do koncepcií a stratégií vo vzťahu

k rómskym komunitám. To, čo verejná politika definuje v rámci public policy cycle ako prvý krok, teda definovanie problému, nie je uspokojivo zodpovedané. Autori Jakoubek a Hirt túto definíciu ponúkli a dôsledky ich výskumnej odvahy a razancie je vidieť v polarizovanom hodnotení ich téz dodnes.

I keď autori predloženej knihy pôsobia najmä v českom kontexte, z pohľadu Slovenska je výskum silne relevantný. Podobnými metódami a v takejto hĺbke neboli rómske komunity na Slovensku analyzované. Mnohé sociologické výskumy boli na Slovensku robené pre zadávateľov, ktorí potrebovali urýchlene štatistické dáta, alebo potrebovali v krátkom čase zásadne ovplyvniť tvorbu verejných politík, re-formulovať vládne stratégie, či zmapovať situáciu pre potreby financovania rozvojových projektov v rómskych osadách. Pre takéto účely boli používané nie vždy najšťastnejšie kvantitatívne metódy sociologického výskumu, či semi-štrukturované interview. Aj známy tzv. mapping rómskych osídlení na Slovensku vypracovaný pre Úrad vlády SR v rokoch 2003-2004 suploval skôr neschopnosť štátnej administratívy komplexne zozbierať dáta o rómskych osídleniach pre dôležité a z pohľadu segregovaných rómskych komunit nevyhnutné nastavenie tzv. operačných fondov. Na podobne komplexný sociálno-antropologický výskum si tak odborná i laická verejnosť na Slovensku bude musieť počkať.

Z pohľadu českého sú niektoré zásadné závery autorov Hirta a Jakoubka už problematickejšie. Jednou z dôležitých otázok, ktoré autori v Českej republike počávajú pravidelne je nakoľko sú skúsenosti a poznatky zo slovenských rómskych osád relevantné pre štúdium rómskych komunit v Českej republike? Nie je inak veľmi kvalitná analýza sociálnych sietí vo vnútri rómskej rodiny a komunity ovplyvnená tradičným prostredím slovenských rómskych osád viac, ako je to z pohľadu situácie v Českej republike žiaduce?

Text určite môže slúžiť ako podnetná metodologická príručka pre študentov sociálnej antropológie. Autori vypracovali svedomitú operacionalizáciu a korektne opísali použitú metodológiu. Práca sa metodologicky opiera o etnografiu, biografické rozhovory a zúčastnené pozorovanie, paradigmálne je najvýraznejšie ovplyvnená interpretatívnou teóriou a najmä konceptom sociálnej konštrukcie reality. Pozorný čitateľ objaví i zaujímavú sociálno-antropologickú metódu brikoláže. Navyše je cenné, že autori reflektujú, že ako výskumníci boli súčasťou skúmanej reality a snažia sa s týmto problémom všetkých zúčastnených pozorovaní vysporiadať hneď v úvode.

Nedokončená editácia knihy priniesla i formálne slabé miesta. Prvým je nie úplne najšťastnejšie radenie kapitol - zaujímavé prehľadové kapitoly Jana Vaňuru a Anny Jurovej nasledujú po kapitolách opisujúcich výskum - opačné radenie by bolo i logicky správnejšie. Formálne je problémom i to, že pri analýzach jednotlivých osád sa niekde dozvedáme meno autora, pri iných nie. To sú nedôslednosti, ktoré by určite autori ešte mohli odstrániť.

Celkovo však predloženú knihu možno iba odporúčať tým, ktorí majú záujem sa o Rómoch dozvedieť viac a pokúsiť sa vo svojom vnútri rozbiť mýty, ktoré všetci vo vzťahu k Rómom nosíme v sebe. Keď sa nám to podarí vo vzťahu k rómskym komunitám, aj v súčasnosti nereflektované esencialistické politiky voči národnostným menšinám i tzv. novým migrantským menšinám v Českej i Slovenskej republike majú šancu prejsť zásadnou redefiníciou.

Bratislava, 20 februára 2008

PhDr. Michal Vašečka, PhD.